

L'economia espanyola el segle XIX.

Notes a una lectura.

per Nicolás Sánchez-Albornoz

El fracàs de la Revolució Industrial

En el títol ja consta la tesi que guia el nou llibre de Jordi Nadal; en el curs del segle XIX l'economia recorregué —sense èxit— un trajecte semblant al dels països industrialitzats, i aquesta experiència desembocà en una frustració.¹ La Gran Bretanya, capdavantera del canvi, fou el paradigma davant el qual cal comparar el procés hispànic. L'estudi, que fou escrit per a la *Fontana Economic History of Europe*, fou publicat en forma d'un capítol extens, dins un dels dos volums dedicats a la Revolució Industrial.² Aquesta obra, meditada i documentada, torna a obrir el debat sobre el nostre segle XIX econòmic i sobre les aproximacions possibles que poden fer-s'hi. Abans de confiar al paper algunes de les notes que n'ha suggerit la lectura, caldrà destacar algunes característiques interessants del treball en un parell de paràgrafs.

Cronològicament, el llibre comprèn del 1814 al 1913, dates convencionals, al marge d'altres incursions —a tall de precedent— en els anys finals del segle anterior. Dins del segle XIX, Nadal s'entreté a la primera època per les exigències naturals de la tesi que sosté. Comparativament, tracta la segona part del segle d'una manera més succinta. Dins del lapse de temps que analitza, cada qüestió ha estat analitzada d'una manera diacrònica. Així, el llibre parla primer sobre la població; considera després la qüestió del deute i la inversió estrangers; continua amb la desamortització del sòl i del subsòl, així com amb els problemes del carbó i la siderúrgia i, finalment, es clou amb el creixement de la indústria cotonera. L'articulació de les activitats econòmiques en el temps curt (conjuntura) o en un termini llarg (estructura) no figura en el pla amb què ha estat redactada l'obra.

A la seva síntesi, ben elaborada, Nadal no en té prou de resumir els estudis disponibles, i quan no hi són els investiga pel seu compte. La seva iniciativa es palesa especialment als capítols dedicats al subsòl, al carbó i a la siderúrgia —que són els que aporten unes novetats més grans. En les seves recerques ha consultat alhora les opinions del seu temps que figuren en opuscles, informes o la premsa de l'època, i l'arsenal numèric contingut a les memòries i anuaris. Els testimonis que aporta coexisteixen amb anàlisis quantitatives. Unes proves i altres són pre-

1. Jordi NADAL, *El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913* (Barcelona, Ariel, 1975).

2. *Id.*, *The Failure of the Industrial Revolution in Spain, 1830-1913*, publicat a C. M. CIPOLLA (compilador), *The Fontana Economic History of Europe*, 4 (2) (Londres, Collins, 1972-73), ps. 533-626.

sentades per l'autor d'acord amb les necessitats del fil argumental. L'edició anglesa, forçosament condensada, no reflecteix prou bé fins a quin punt es basa en fonts originals. En donar a conèixer la versió castellana, Nadal ha tingut l'encert —i també l'atenció— d'ampliar aquesta obra. L'escrit adquireix aquí la latitud que li cal, i alhora hi són esmentades les justificacions necessàries en forma d'illustracions gràfiques, apèndixs estadístics i una extensa bibliografia.

Confegit d'aquesta manera, el volum representa la primera història econòmica del segle XIX hispànic. El tema no havia estat mai tractat d'una manera específica i sistemàtica amb aquestes dimensions. N'hi ha capítols en obres generals o assaigs.

Història econòmica? Caldria dir, millor, història de la producció. Les monografies publicades, les mateixes fonts, predisposen a privilegiar aquest angle de l'activitat econòmica. D'altra banda, l'organització del text, amb un sector productiu darrera l'altre, recalca aquesta línia d'exposició en lloc de corregir-la. El llibre tracta principalment de com sorgeix i creix l'oferta de béns al llarg del segle XIX. Les orientacions, les magnituds, etc., són considerades en llurs detalls. Dins d'aquest examen detallat resten, però, zones d'ombra. Encara és ben poc allò que hom sap sobre la capitalització interior pel que fa als factors productius capital i treball (la inversió estrangera hi és més ben documentada). Pel que fa a la força laboral, passa el mateix.

La Revolució Industrial afecta el desenvolupament de noves forces productives; la producció preval certament dins el nou sistema econòmic. Fins a un cert punt és lògica, doncs, la insistència en aquest aspecte. Les nocions de demanda, consum, circulació de béns, mercat, etc., no manquen, per altra part, dins el text, ni hi són ignorades, encara que no sempre les explicita prou. Així, per exemple, no incideixen a l'índex, contràriament al que s'esdevé en altres seccions de la *Fontana Economic History*, on aquestes matèries són considerades per separat. Els treballs que s'hi han dedicat a Espanya no permeten que Nadal les tracti amb el mateix relleu. Més que no pas una deficiència del llibre, llur absència tradueix la manca d'investigacions sobre aquests temes.

Ara bé, la demanda, el mercat, no són pas qüestions subsidiàries per a la interpretació del procés històric, de la mateixa manera com no ho són per a l'economia. En una economia antiga, la demanda sol restar mal coberta i resulta versemblant, per tant, que qualsevol augment de la producció trobi col·locació. En la transició cap a un nou ordre econòmic, característica del segle XIX, succeï diverses vegades que l'oferta, en créixer, no trobava immediatament una contrapartida. Aquests desequilibris, independentment dels que les crisis comercials provocaven episòdicament, creen a Espanya distorsions de llarga durada que actuaren com a fre. L'eliminació de rigideses arrelades, propugnada pels jove llanistes i llurs epígons vuitcentistes, no suscità una progressió sostinguda. Escassetat de recursos naturals? Endarreriment tecnològic? Potser Espanya restà endarrera, a més, perquè Anglaterra se li anticipà en la regularització del seu mercat? La comparació entre països s'hauria d'estendre també a aquest camp.

Espanya —sosté Nadal— no fou un *late joiner* de la industrialització, sinó un *first comer* malaguanyat, inversió de les perspectives que n'escurça la distància inicial. El distanciament ulterior entre Espanya i l'Europa industrial no prové d'una disparitat prèvia, sinó d'un desviament posterior del curs ideal. Nadal suggereix una involució relativa. Ja s'havia interessat abans per fenòmens sem-

blants de replegament, en estudiar la desindustrialització del sud-est hispànic.³ Pel que fa al retrocés general de la indústria espanyola, ocorregut al principi del segle XIX, en part per causes accidentals (la guerra contra Napoleó i l'emancipació dels dominis americans), ¿no devia ser causat també pel fet que el model anterior de creixement agrari, encara no exhaurit, va perviure a Espanya, de la mateixa manera que ho féu a d'altres països de l'àrea mediterrània i de l'Amèrica llatina? Aquests tipus de societats van continuar la seva expansió en aquest sentit fins ben entrat el segle XIX i van optar clarament per una fórmula diferent de la de les nacions industrialitzades. Nadal intueix diversos cops les possibilitats que aquestes perspectives ofereixen per a entendre el procés espanyol, però no aprofundeix la formulació d'aquesta idea. Cal contraposar, sens dubte, Espanya a l'Europa industrial, i més encara en aquesta hora en què aspirem a determinades homologacions, però tampoc no deixa de tenir interès de fer-ho amb les terres perifèriques amb les quals Espanya té també moltes coses en comú. Davant aquest altre bloc, el paper de l'economia espanyola no sembla potser tan remís. Sigui com vulgui, aquesta comparació permet de diferenciar objectius i de perfilar les dificultats que foren superades. És cert que és més fàcil, de moment, de dirigir la mirada cap als mecanismes del creixement anglès, ben estudiats, que no pas, per exemple, cap als de l'estat veí de Portugal, coneguts deficientment. La historiografia condiona un cop més els nostres punts de referència.

El segle XIX Espanya tingué un equip d'empresaris, tècnics i legisladors disposats a industrialitzar el país tal i com s'esdevenia al nord d'Europa. No foren ni pocs ni massa, i Nadal n'ha destacat la importància amb els texts oportuns a la mà. Ara bé, llur paper fou realment tan central com ho suggereix la recopilació documental? El fet que seguïssin tenaçment un pla no vol pas dir que la majoria el compartís. La bibliografia de Nadal recull una enumeració impressionant de memòries o informes, tant públics com privats, relatius a la industrialització; un catàleg semblant, relatiu a les opinions i projectes dels agraristes encara s'ha de fer. De la lectura d'aquesta altra recopilació potser podrà deduir-se que els objectius del grup industrialista foren compartits per la resta de la societat, però també en podria resultar que tinguessin objectius contraposats. Nadal ha impulsat considerablement el coneixement d'un dels dos grups, però, encara que sembli mentida, avui dia no se sap pas tan bé quines eren les aspiracions dels interessos agraris, nombrosos i dotats d'un gran poder.

El llibre que comentem renova temes i idees amb solidesa i imaginació. Quan mirem endarrera i recordem els capítols de la història econòmica d'Espanya en què Nadal va col·laborar, podem percebre molt més bé el salt espanyol que han fet els nostres coneixements. És, doncs, una aportació fonamental. Però no pot evadir-se de les contingències, com és inevitable. El balanç és oportú i alhora un estímul que impulsa precisament a resoldre algunes de les incògnites que la investigació encara no ha aclarit. Les coses assolides serveixen per a palesar les que ens manquen. Les breus notes precedents suggereixen punts —bé que no tots— cap als quals cal dirigir els trets. L'autor mateix aspira que el seu llibre no romanguí perpètuament al cim que ha assolit.

(traducció de Roger Alier)

3. *Industrialización y desindustrialización del Sureste español, 1817-1913*, a «Moneda y Crédito», núm. 120 (1972), ps. 3-80.